

MESTYÁN ÁDÁM

A lantos visszaneéz

■ ORFEUSZ ■

Az elmúlt évadban három jelentős bemutató is mítoszt dolgozott fel: az Artus Osiris tudósítások című darabja, Zsótér Medeája, végül a Közép-Európa Táncszínház Orfeusza. Úgy látszik, van valami ezekben a történetekben, ami újra és újra elmondandóvá teszi őket. A mítoszok aktualitása a szekularizált társadalomban semvész el, mi több, elsődleges fontosságúvá válik. Már Schelling rámutatott, hogy a művészet számára a mitológia szimbolikus anyagul szolgál. Nos, vannak szavak és fogalmak, melyeket cinikus korunkban ezek az előadások csak mítoszként mernek tálnalni: síron túli szerelem, halált megvető bátorság, isteni szépség.

Horváth Csaba koreográfus-rendező jegyzi a két részből álló Orfeuszt. A Közép-Európa Táncszínház társulatával régóta együtt

dolgozó mély és szellemdús művész ezúttal némiképp belegabalyodott anyagába. Az Orfeusz című előadás szünettel együtt több, mint háromórás, és meglehetősen unalmas részek váltakoznak benne csodálatos jelenetekkel, film tánccal, rapzene ifj. Kurtággal, kontakttánc balettel. A mű alapkonceptiója a szövetszerűség. Adott Horváth Csaba és Ladányi Andrea duettje (amikor én látam, akkor még Tükörmély címen futott a bürokrácia miatt), melyből egyes elemek, mozgássorok, képek a második részben, a voltaképpeni Orfeuszban visszatérnek, felnagyítódnak, kifordítódnak. Tehát a két rész között közvetlen és közvetett utalások rengetegje feszül. Véleményem szerint az amúgy elegáns ötletek és technikai bravúrok sajnos belevesznek önnön mennyiségükbe és súlyukba. A felejthetetlen Mandarin őszerejű szikárságához

Horváth Csaba és Ladányi Andrea

Koncz Zsuzsa felvételei

Fodor Katalin, Makovínyi Tibor és Gantner István

képeket ebben az előadásban az anyag ráül a szellemre, és agyonnyomja. Bár a magyar táncpalettát tekintve már az is nagy szó, ha valakit azért szid az ember, mert túlságba vitte a koncepciót.

Mi is hát *Orfeusz*? Orfeusz, vagyis Orpheusz (én Trencsényi-Waldapfelen nőtettem fel, s a név helyesírása azóta sem változott) legendás dalnok, igéző lantos, aki játékaival megindítja a köveket is. Felesége, Eurüdiké meghalt, és Orfeusz addig zenélt az alvilágban, míg a megilletődött Perszeponé visszaadta a feleségét, feltéve, ha a kifelé vezető úton nem néz vissza. A dalnok azonban visszanez, Eurüdiké pedig immár végleg árnyá vált. Orfeusz ezek után örökre magányos maradt, kényszerpszichózisa haláláig tartott. Orfeusz azonban nemcsak e bús mondából ismert, hanem az úgynevezett orfikus misztériumok névadójaként is. E titkos, homályos és felettébb csábító tanok a kései görögök között virágoztak: lényegük az a titkos beavatási folyamat, melyben a kandidátus egyre följebb lép, és e lépésekkel egyre több tudást kap, míg végül valamiféle örök tudásra tesz szert. Nyilván a halhatatlanság a végcél, tehát az, hogy a halandó soha ne nézzen vissza.

Eddig a mítosz, és eddig a görögök. Horváth Csaba mellett Szász János is részt vállalt a munkában (ő rendezte az időnként bejátszott filmet), mely XXI. századi magyar átíratban a Szenevélyt szegezi a Sorssal szembe. Ennyiben vegytisztán adják a mítosz anyagát, a misztériumokhoz homályosságában van köze az előadásnak, a halhatatlanságot nem éri el. A kezdőkép igen sokat ígér: Horváth és Ladányi majdnem egy helyben fut, miközben Orfeusz alakítja vissza-visszatekint. A futás az egyik központi motívum, többször is visszatér, a filmbetéteken is megjelenik. Mozgássorok szakítják meg e futást, a nő végül elesik, kiesik. Látványos elhullása primer szinten azt jelenti: nem bírta az iramot, gyengének bizonyult. E kezdőjelenet tehát a férfi erejét és hatalmát jelzi, mely a duett során többször megnyilvánul, míg aztán a viszony megfordul: áldozattá válik. A második részben ezt az áldozati létet próbálja feloldani, hatalma nem a nő ellen való, hanem érte vándorol.

A Közép-Európa Táncszínház *Orfeusza* azonban túl szenvedélyes. A duettben a tér négy sarkában négy fehér vászonnal fedett

emberméretű kép áll, míg a második részben kiderül, hogy valóban képekről, sajátos plakátokról van szó. E vásznak egyikében végződik Orfeusz és Eurüdiké igen-igen hosszú, fuldokló csókja. Ha a XX. század elején lennénk, ezt írnam: megsemmisítő csók, olyan végzetes ösztönről tanúskodó, mely a halálnak is ellenáll. De Horváth, miután szájával belepaszírozta az egyik plakátba, benne hagyja Ladányit az érzésben. Orfeusz ennyiben végzetes, a duettben egyenesen pusztító arészi dühvel viseltetik Eurüdiké iránt. Magyarán: mintha maga taszítaná halálba a nőt. A második részben ez feloldódik, viszont az orfeuszi mítosz lényegétől messze álló elem kerül a darabba, mely Tantalosz történetét idézi, de még inkább a keresztény mítoszt: az eredendő bűnt.

Orfeusz tehát önnön szenvedélyének áldozata. A duett ott kezd, ahol a mítosz véget ér: a lantos visszanez. Értelmezésben a mű első része nem más, mint egyetlen, magmatikus visszanezés, a bűnbeesés pillanata. A számtalan mellékszál persze rengeteg más értelmezést is kínál, de azok számomra a fent bemutatott finom utalásokhoz képest unalmasak és elcsépeltek voltak. Ilyen például a duett azon jelenete, amikor a szereplők páncélba öltöznek, és talpig vasban szeretkezést imitálnak. Vagy az a visszatérő motívum, melyben a férfi (és később a férfiak) repülő reptetnek (mondjuk, ez másodsorra, több repülővel legalább szép).

A már sokszor citált második rész az *Orfeusz* címet viseli az *Orfeusz* című darabban. Összetett, sokszor igen érdektelen jelenetek sorozata, de a koncepció szellemisége átsüt a halmazott megvalósításon. A színpadi elrendezés is bonyolult: a kezdőképben egy hölgy (Jászberényi Éva) Tai Chi-mozgásokat végez, majd a darab folyamán körbejárja a teret (a tér illetően körbejárása Horváth Csaba egyik igen érdekes motívuma, feltűnik a *Mandarin*ban és az *Etnában* is, érdemes volna egyszer hosszan boncolgatni). Adott két pár: Horváth és Ladányi, valamint Gantner István és Fodor Katalin. Hozzájuk egy titokzatos félmeztelen alak társul (Makovínyi Tibor), aki mintha irányítaná hol az egyik, hol a másik nőt és párját. Valamint a tánckar: négy fiú és öt lány. A színpad négy sarkában négy kép: hatyüetetés és bábuk egy hajón stb. Használják a jobb híján galériának nevezhető felső erkélyt –

így kétszintessé válik a tér (ezt már a duettben is kihasználták). A készlethez még hozzátartozik az időnként megjelenő film, melyen a duettből vett hangsúlyos jelenetek láthatóak, trükkökkel, montázssal. A katalógus zenével egészül ki, melynek spektruma – mint már említettem – a rapzenétől Monteverdin át a kortárs komolyzenéig terjed.

Ki is hát ez az Orfeusz? Orfeusz, miután újra a halálba taszította Eurüdikéjét, vágyakozik és szenved. E romantikus kép egészen Szent Sebestyén-i mélységekbe ér a Közép-Európa Táncszínháznál: Orfeuszt lenyilazzák, Orfeusz szenved. A hangsúlyozott szenvedés keresztényi üdv történetet vetítene a néző elé, amelyből csak az üdv hiányzik. Voltaképpen a lantos misztériumjátéka zajlik, szimbolizálásra alkalmas alakok sora jelenik meg. Az öreg testű pár (Gartner és Fodor) mintha alvilági megfelelője lenne a lantosnak és nejének, vagy mintha valamifajta alternatívaként mutatnák fel őket. A darab jelentős részében egy, a törekénységükhöz képest hatalmas alak (Makovínyi) mozgatja őket, mintha jelenlétével tehetetlenségüket bizonyítaná. Hol van hát Orfeusz büszke daca, mivé lett köveket megindító hatalma?

Sehol és semmivé. Talán túl keresztényinek tüntettem fel a kontextust, de megjegyzendő, hogy ez a rész egyetlen szenvedéstörténet. Orfeusz a filmbejátszások segítségével mintha folyamatosan arra a pillanatra emlékezne, amelyet a bűnbeesés pillanatának neveztem. A számtalan utalás révén – mind a mozgásmotívum, mind a cselekvéssor, mind a tárgyiasság szintjén – a második rész úgy hat, mintha a duett széttörédezett és felnagyított darabjainak összekevert, szimbolizált és – mondjuk ki – rosszul

kezelt magyarázata volna. Számos szép és elcsépett jelenet található benne: közülük csak a futások többszöri megismétlését emelném ki, melyekben a hátranézés ritmikusan ismétlődik. A koreográfus az egyik ilyen futás alá divatos rapzenét tett, amelyre a teljes tánckar alakzatban mozog – videoklipet készített a duett szép motívumából. És nagyon jól tette volna, ha e távolléstartást az egész második rész folyamán megőrzi.

De nem tette. Mint már említettem, Orfeusz és (tükörképe? alvilági mása? időskori énje?) Gartner szenved. Hiába a számtalan elterelő hadművelet, a tánc líraisága nem képes feloldani az alapvetően drámai mondanivalót. Ami önmagában nem lenne baj, de az egész alkotás nem éri el azt a mélységet, amikor megáll az ütő, és döbbszent csend lesz belül. Amikor a síron túli szerelem, a halált megvető bátorság, az isteni szépség átveszi a hatalmat. A Közép-Európa Táncszínház *Orfeusza* nem katartikus előadás. Rengeteg munka, ötlet, anyag és kép található benne. Csak mindenképp túl sok.

ORFEUSZ (Közép-Európa Táncszínház)

JELMEZTERVEZŐ: Benedek Mari. **FÉNYTERV:** Kovács József. **FILMMUNKATÁRS:** Csala József. **OPERATŐR:** Máthé Tibor. **RENDEZŐ:** Szász János. **ZENE:** Lux Nox Együttes, Dilated Peoples, Cornelis de Bondt, Monteverdi, The Roots. **KOREOGRÁFUS-RENDEZŐ:** Horváth Csaba.

ELŐADÓK: Ladányi Andrea, Horváth Csaba, Bora Gábor, Bozsó Ágnes, Fejes Kitty, Fodor Katalin, Gartner István, Jászberényi Éva, Katona Gábor, Kopeczny Katalin, Kovács Dóra, Makovínyi Tibor, Rogácsi Péter, Szent-Ivány Kinga, Vida Gábor.

HALÁSZ TAMÁS

Tényszerűen

■ WOLFGANG AMADEUS MOZART ■

Tetszetős, szigorúan kronologikus szerkezetű, konzervatív táncjáték, Pártay Lilla Wolfgang Amadeus Mozart életét feldolgozó, két-felvonásos balettje került június elején a Magyar Állami Operaház műsorára. A komponista élettörténetét – a Medveczky Ádám által Mozart műveiből szerkesztett zenei részletekkel kísért – tablókban ábrázoló látványos előadás általában jóleső a szemnek, de a szellemet pihenni hagyja. Az előadás felsorolásszerű, poros, és nem csak tárgyhöz, címszereplőjéhez képest az. A szövegkönyvet, a koreográfiát és a betanítást jegyző Pártay Lilla legutóbbi munkája, az Erkel Színházban bemutatott Dohnányi-baletttest keretében látható Szimfonikus percek merész, meglepő hangvétele hasznosulhatott volna ebben a munkájában is. A zabolátlan, nyughatatlan zseni szellemének megidézésére ez sokkal alkalmasabb lett volna; a szerző azonban ezúttal a tánc nyelvére átültetett, kommentár nélküli, közhelyekben gazdag életrajzi bemutatott koreografált.

„A darab születéssel kezdődik, halállal végződik, mint minden ember élete” – olvashatjuk Pártay nyilatkozatában, melyet az előadás műsorfüzete közöl. A táncelőadás nyitó képében (melyet nyitányként a *Requiem* első tétele vezet fel) három bábát látunk serénykedni egy üres ágy körül: a hatalmas térben rajtuk kívül nincs jelen más (a szülő nő sem), csak az izgatott atya, Leopold Mozart (ifj. Nagy Zoltán). A záróképben a sápadt fény megvilágította, immár halott komponistát látjuk: mögötte korábban szétzört, virágsziromszerű partitúrafoszlányok. Azokon halad, lépdel

át néhány feketébe öltözött hullaszállító, hogy az élettelen test taligára tegye. A menet lassan eltűnik a sötét színpad mélyén. A két jelenet között reprezentatív képekbe sűrítve lezajlik Wolfgang Amadeus Mozart egész élete. Képeket látunk, és csak ritkán a lényegét és a sajátot: az elgondol(kod)ást és az elgondolkodtatót.

A hatalmas gárda, a két, egymástól egészében eltérő szereposztás általam a premieren látott első változata már-már remekel. A táncosok teljesítménye önmagában csak nagy ritkán kifogásolható. Ha problémánk lehet e szereposztással, az elsősorban abból eredhet, hogy az Operaház némelyik kiemelkedő művésze meghökkenően csekély időt tölt a színpadon. Aleszja Popovát például érthetetlen pazarlás XVI. Lajos szeretőjének szerepében alig néhány röpké percre táncba vinni. Itt maga a szereposztás a gond. Szakály György esetében ennél többről van szó. Az ő Salieriye ugyanis igazi jellemábrázolás. Rövid és a cselekményfűzés szempontjából szinte súlytalan jelenléte nem csupán Szakálynak ezúttal – a koreográfus által – kihasználatlanul hagyott művészi képességei, hanem betöltött szerepe miatt is hiányérzetet kelt. A Shaffer–Forman-elgondolást (a megbomlott elméjű Salieri mint mesélő) másolni természetesen szükségtelen. Salieri személye azonban ebben a történetben nem redukálható a gyanúsán sündörgő, befolyásos fülekbe gonosz mosollyal sugdosó intrikusára, aminek őt e táncműben láthattuk. Delbó Balázs Mozartja eleven, de a grandiózus feladatot – a személyiség koreográfusi, táncosi, egyáltalán: jellemábrázolási kibontását – nem tudja meg-